

SURİYE'DEKİ SİLAHLI ÇATIŞMALAR KARŞISINDA MONTRÖ BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ'NİN HUKUKİ ANALİZİ

A LEGAL ANALYSIS OF THE MONTREUX CONVENTION REGARDING THE TURKISH STRAITS VIS-À-VIS THE ARMED CONFLICTS IN SYRIA

Doç. Dr. Naim DEMİREL*

Geliş Tarihi: 24.08.2016 Kabul Tarihi: 07.12.2016

ÖZET

Suriye krizi sebebiyle Türk boğazlarının kullanımı meselesi yeniden gündeme gelmiştir. Bilindiği gibi Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Türk boğazlarından geçiş rejimini savaş ve barış zamanında şeklinde ayrı ayrı düzenlemiştir. Uluslararası hukukta "savaş" teriminin yerini daha geniş bir konsept olan "silahlı çatışma"nın almış olması ve bunun uluslararası nitelikte olan ve olmayan ayrımına tabi tutulması karşısında Sözleşme'deki savaş kavramının ne anlama geldiğinin ortaya konulması gereklidir.

Bunun yanında Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Milletler Cemiyeti döneminde yürürlüğe girdi. Türkiye'nin, savaş tehdidi altında olduğu değerlendirmesine ilişkin Sözleşme'den doğan haklarını, Milletler Cemiyeti'nin Türkiye'nin aldığı tedbirleri haksız bulmadıkça kullanması öngörülmüştü. Bu makale, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler döneminde, özellikle Suriye'deki silahlı çatışmalar karşısında, söz konusu haklarını hangi usul ve esaslar çerçevesinde kullanabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Montrö Boğazlar Sözleşmesi, geçiş rejimi, savaş zamanı, barış zamanı.

ABSTRACT

The Syria crisis has made the Turkish straits a current issue once again. As is known, the Montreux Convention regulates the transit regime of the straits separately as in time of peace and in time of war. Since the term "war" has been replaced in international law by the broader concept of "armed conflict" which is subjected to a distinction between international and non-international, it is necessary to interpret the meaning of the term "war" within the scope of the Convention.

Besides, Montreux Convention entered into force in the era of League of Nations. Turkey may make use of the rights conferred upon it by the Convention when considers itself to be threatened with imminent danger of war unless the League of Nations decides the measures taken by Turkey are not justified. This paper has attempted to demonstrate under which procedures and principles Turkey may make use of those rights in the era of United Nations, in particular in the face of the armed conflicts in Syria.

Keywords: Montreux Convention regarding the Turkish straits, the transit regime, time of peace, time of war.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Hukuk Fakültesi, ndemirel@fsm.edu.tr.

1. Giriş

Lozan Sözleşmesi'nin boğazlara ilişkin düzenlemeleri Türkiye açısından birçok olumsuzlukları içermektedir. Ancak Türkiye, Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıkmış ve bir an evvel bağımsızlığına kavuşma hedefi vardı. Buna ulaşmak için de boğazların statüsüne ilişkin dirençle, Lozan'daki görüşmeleri çıkmaza sokmak istemiyordu.¹

Lozan Sözleşmesi'nin boğazlardan (İstanbul, Marmara ve Çanakkale) geçişte savaş gemileri için de geçiş serbestliğinin kabul edilmesini ve özellikle boğazların ve bazı adaların askersizleştirilmesini düzenleyen hali Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmekteydi.² Bununla birlikte bu tehdidi ortadan kaldırmak için bazı önleyici maddeler Sözleşme'ye dahil edilmişti. Buna göre, Sözleşme'de düzenlenen geçiş serbestliği herhangi bir şekilde ihlal edilirse ya da beklenmeyen bir saldırı ve savaş eylemleri yüzünden geçiş serbestliği ya da askerden arındırılmış bölgenin tehlikeye düşmesi durumu ortaya çıkarsa, Sözleşme'nin tarafları ve her halde Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya, bu konuda Milletler Cemiyeti'nin kararlaştıracığı bütün tedbirlere başvurarak, bu eylemleri birlikte önleme yükümlülüğünü üstlenmişlerdi.³

Lozan Sözleşmesi süresiz olmasına rağmen, Almanya ve İtalya'daki köklü siyasi rejim değişikliği, Lozan Sözleşmesi'nin garantör devletlerinden birisi olan Japonya'nın Milletler Cemiyeti'nden çekilmesi ve İtalya'nın Habeşistan'a saldırması gibi Sözleşme'nin imzalandığı sıradaki siyasi şartlarda esaslı değişikliklerin ortaya çıkması sebebiyle bu Lozan Sözleşmesinin ilgili düzenlenmesi ancak 13 yıl yürürlükte kalabildi.

Bu gelişmeler sonucunda Türkiye, Viyana Sözleşmesi'nin 62. maddesinde yer alan haklı nedenlere dayanarak sözleşmenin gözden geçirilmesini isteme hakkına dayanarak, boğazlar rejimini düzenleyen Sözleşme'nin hükümlerinin değiştirilmesini istedi. Bu maksatla da Türk Hükümeti 11 Nisan 1936 günü, Lozan Sözleşmesi'ni imzalayan bütün devletlere Sözleşme'nin yeniden gözden geçirilmesi için bir nota gönderdi. Bu notada Türk hükümeti, güvenliğini tehdit eden hükümleri Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya'nın Sözleşme çerçevesinde sağlayacakları ortak garanti düşüncesiyle kabul ettiğini, fakat dünyanın geldiği noktada oluşan siyasi yapının içinde artık bu garantinin sağlanamayacağı, bu Sözleşme'nin yapılmasını sağlayan şartların tamamen değişmiş olduğunu bildirmiş, bu sebeple de Sözleşme'nin yeniden gözden geçirilmesini talep etmişti.⁴

¹ Çelik, Edip, Milletlerarası Hukuk, İkinci kitap, İstanbul, 1987, s. 130.

² Meray, L. Seha, Devletler Hukukuna Giriş, Ankara 1968, s. 439.

³ Bkz. Lozan Sözleşmesi'nin Boğazlardan Ticaret Gemileri ve Uçaklarıyla Savaş Gemileri ve Uçakların Geçişlerine İlişkin Kuralları Düzenleyen Ek md.18.

⁴ Çelik, s.131.

Türkiye'nin isteğine olumlu cevap verildi ve İsviçre'nin Montreux (Montrö) şehrinde 9 devlet⁵ (Bulgaristan, Fransa, Büyük Britanya, Yunanistan, Japonya, Romanya, Türkiye, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya) bir araya gelerek 29 madde ile 4 ek ve 1 protokolden oluşan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni imzaladılar.⁶ Sözleşme'nin imzalanmasıyla birlikte boğazların askersiz durumu fiilen ve hukuken sona erdi.⁷

2. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne Göre Boğazlardan Geçiş Rejimi

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde de Lozan Sözleşmesi'nde olduğu gibi boğazlar kavramıyla Çanakkale Boğazı, İstanbul Boğazı ve Marmara Denizi ifade edilmiştir.⁸ Sözleşme'de boğazlarda geçiş ve seyrüsefer serbestliği süresiz bir şekilde (28.md) kural altına alınmıştır (1.md).

Sözleşme'de boğazlardan geçiş serbestliği, geçecek gemilerin türüne, savaş ve barış zamanına göre ayrı ayrı düzenlenmiştir.

2.1. Barış Zamanı

2.1.1. Ticaret Gemileri

Barış zamanında ticaret gemileri hangi devletin bayrağını, hangi yükü taşırsa taşırsınlar, her zaman, günün her saatinde tam geçiş serbestisine sahiptirler. Bu gemiler hiçbir resmi formaliteye bağlı olmaksızın boğazlardan rahatlıkla geçebilirler. Boğazların hiçbir limanında durmadan transit olarak geçen ticaret gemilerinden, Sözleşme'nin 1 Nolu Ekinde öngörülenler dışında, hiçbir resim ve vergi alınmayacaktır. Bu gemilerin kılavuz ve römorkaj alma zorunluluğu yoktur (2.md). Bu gemiler üzerinde Türkiye'nin sadece sağlık kontrolü yapma hakkı vardır (3.md).

2.1.2. Savaş Gemileri

Sözleşmede savaş gemilerinin barış zamanında boğazlardan geçiş rejimi ve bu gemilere Karadeniz'de uygulanacak rejimi ayrı ayrı düzenlemiştir.

⁵ İtalya Konferansa katılmamıştı, ancak daha sonra 2 Mayıs 1938 günü Sözleşme'ye taraf olmuştur.

⁶ Sözleşme 30 Temmuz 1936 günü imzalandı ve 9 Kasım 1936 günü yürürlüğe girdi.

⁷ Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin genel hükümler başlığı altındaki dördüncü kısmında, Boğazlar Komisyonu'nun yetkilerini Türkiye'nin devraldığı ve Türkiye'nin bu bağlamda yüklenildiği görevler düzenlenmiştir (24.md).

⁸ Marmara Denizi'nin statüsü hakkında fikir birliği yoktur. Paul Guggenheim, Marmara Denizi'nin açık deniz olduğunu savunmuştur. Yunanlı hukukçular da Marmara Denizi'nin karasular sınırları dışındaki kısmının açık deniz olduğu iddia etmektedirler. Bu konudaki tartışmalar için bkz. Çelik, s. 133-135.

Barış zamanında, Karadeniz'e kıyıdaş olan ya da olmayan bütün devletlerin hafif su üstü gemileri, küçük savaş gemileri ve yardımcı gemileri, boğazlardan geçebilirler (10.md). Ancak bu geçişler bazı kayıt ve sınırlamalara tabidir.

Boğaza girişler gündüz yapılmalıdır (10.md). Bu gemiler hasar ve arıza durumu hariç geçiş için gerekli olan süreden daha uzun bir süre boğazlarda kalamazlar (16.md). Yine bu gemiler üzerine taşıdıkları hava gemilerini kullanamazlar (15.md).

Boğazlardan geçecek savaş gemilerinin sayı ve tonajları Sözleşme'nin 14. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre boğazlardan transit halinde bulunan yabancı deniz kuvvetlerinin azami tonajı 15.000 tonu aşmayacak ve bu kuvvetler dokuz gemiden fazla olamayacaktır. Boğazlardaki bir limanı ziyaret eden gemilerle, geçiş esnasında hasara uğramış olan savaş gemileri bu tonaja dahil olmayacaktır.

Savaş gemilerinin boğazlardan geçebilmeleri için Türk Hükümeti'ne önceden haber vermeleri gerekmektedir (13.md). Bu ihbarın normal süresi 8 gündür. Bu sürenin Karadeniz'e kıyısı olmayan devletler için 15 olması daha uygun olacağı maddede ifade edilmiştir. Bu bildirimde gemilerin gidecekleri yer, isimleri, tipleri, sayıları, geçiş tarihleri belirtilecektir. Türk Hükümeti de kendisine yapılan bu bildirimlerden, sözleşmenin taraflarının Ankara temsilciliğini haberdar edecektir (24.md).

Savaş gemilerinin barış zamanındaki geçişlerine ilişkin bu sınırlamalar ve kayıtlar Türk Hükümeti'nin daveti üzerine boğazlardaki bir limana belirli bir süre için nezaket ziyaretinde bulunmak üzere gelen savaş gemilerine ve Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerine uygulanmayacaktır (17.md). Karadeniz'e kıyıdaş devletler sözkonusu tonajdan yüksek bir tonajda bulunan savaş gemilerini boğazdan geçirebilirler. Ancak bu savaş gemileri boğazlardan birer birer ve beraberinde en çok iki torpido ile geçebilirler (11.md). Yine bu devletler, dışarda inşa ettirdikleri, satın aldıkları veya tamir ettirdikleri denizaltı gemilerini, üslerine ulaştırmak üzere boğazlardan geçirebilirler.

Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin, boğazlardan uçak gemileriyle helikopter gemilerini geçirme hakkının olup olmadığı Sözleşme'de düzenlenmemiştir. Bu konu da uygulamada tartışmalara sebep olmaktadır.⁹ Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin "hattıharp gemilerin"ni boğazdan geçirme hakkının olmamasına karşılık, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin bu gemileri boğazdan geçirebilecekleri sözleşmede düzenlenmiştir. (11.md). "Hattıharp" gemisinin hangi gemileri kapsadığı, Sözleşme'nin II nolu ekinde düzenlenmiştir. Burada uçak gemilerinin hattıharp gemileri dışında olduğu açıkça belirtilmiştir. Şu halde sözleşmeye göre Karadeniz'de kıyısı olan devletler de dahil olmak üzere

⁹ Bu konuda bkz. Toluner, Sevim, Milletlerarası Hukuk Dersleri, İstanbul, 1989, s. 171 vd.

hiçbir devletin uçak gemisi boğazlardan geçemezler.¹⁰

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde helikopter gemilerinin durumundan bahsedilmemiştir. Bu sebeple de helikopter gemilerinin hangi hukuki statüye tabi olacağı tartışmalıdır. Bu konu 1975 yılında Karadeniz kıyılarında (Minsk ve Kiev) Sovyetler Birliği tarafından inşa edilen helikopter gemilerinin boğazlardan geçişi bağlamında gündeme geldi. 1976 yılında da 40.000 tonluk Sovyet savaş gemisi "Kiev" boğazlardan geçti. Sovyetler Birliği bu gemilerin geçiş bildiriminde "denizaltısavar kruvazör" olarak nitelendirme yaptı. Ancak bu geminin aslında helikopter gemisi olduğu ileri sürüldü. Bu gemi etrafında oluşan tartışmalar ve neticede bu geminin helikopter gemisi olarak değil de "denizaltısavar kruvazör"ü olarak Türk Hükümeti'ne bildirimde bulunması, Sovyetler Birliği'nin de helikopter gemilerinin Montö Boğazlar Sözleşmesi kapsamında boğazlardan geçebilmesinin mümkün olduğu konusunda tereddütlere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.¹¹

2.1.3. Savaş gemilerine Karadeniz'de uygulanacak rejim

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne göre barış zamanında Karadeniz'e kıyıdaş olmayan devletlerin sadece hafif suüstü gemileri, küçük savaş gemileri ve yardımcı gemileri Karadeniz'e açılabilirler. Ancak bu devletlerin Karadeniz'de bulundurabilecekleri savaş gemilerinin toplam tonajı 30.000'den, Sözleşme'nin imzası tarihinde bu denizde en kuvvetli olan filonun tonajını, en az 10.000 ton aşması halinde de o ölçüde ve en çok 45.000 tondan fazla olmaz. Ayrıca tek bir devlete ait gemilerin toplam tonajı da toplam tonajın 2/3'ünü aşamaz. Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine getirilen bu sınır, insani amaçlı gönderilmelerde Türk Hükümeti'nden izin alınarak 8.000 tona kadar aşılabilecektir (18.md).

Karadeniz'de kıyısı bulunmayan devletlere ait savaş gemilerinin toplam üst tonajı dolmamışsa ve Karadeniz'e geçecek gemilerle de bu tonaj dolmuyorsa Türkiye bu gemilerin geçişine en kısa süre içinde müsaade edecektir. Eğer dolmuşsa veya bu geçiş izniyle sınır biraz aşılabilecek ise, Türkiye durumu Karadeniz'de kıyısı bulunan devletlere bildirir. Bu devletlerden herhangi bir itiraz gelmezse Türkiye bu konudaki kararını ilgili devlete 48 saat içinde bildirir.

Karadeniz'de kıyısı bulunmayan devletlerin savaş gemilerinin Karadeniz'de bulunma süreleri 21 gün ile sınırlandırılmıştır.

¹⁰ Ancak Sözleşme'deki bu açık yasağa rağmen, "Varyag" uçak gemisi Çin hükümeti tarafından satın alınarak boğazlardan 2001 yılında geçirilmiştir. Çin "Varyag" uçak gemisini kumarhane yapacağı vaadiyle boğazlardan geçirdi. Çin bu gemiyi sonradan uçak gemisine dönüştürüp Suriye savaşının içine dahil etmiştir. (<http://www.ensonhaber.com/cin-bogazdan-gecirdigi-ucak-gemisi-suriyede-2015-10-07.html> 14.05.2016)

¹¹ Bkz. Toluner, s. 171.

2.2. Savaş Zamanı

2.2.1. Savaş Zamanının Anlamı

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde boğazlardan geçiş rejimi savaş zamanı ve barış zamanı ayrımı yapılarak farklı düzenlenmesi sebebiyle bu Sözleşme bağlamında savaş kavramının içeriğinin ne olduğunun açıklanması gerekmektedir. Sözleşmenin kaleme alındığı 1938 yılında "savaş" kavramının taşıdığı anlam ile günümüzdeki anlamı şüphesiz farklıdır. Klasik uluslararası hukukta bu kavram, devletler arasındaki silahlı çatışmaları ifade için kullanılmaktaydı.¹² Ancak günümüzde "savaş" kavramı yerine daha geniş kapsamı olan "silahlı çatışmalar" kavramı kullanılmaktadır.¹³

Bu kavram tercihinin arkasında yatan ana sebep uluslararası krizlerin yapısındaki değişikliklerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletler arasındaki klasik savaş varlığını sürdürmekle birlikte bağımsızlık savaşları, iç savaşlar arttı. Bu gelişme karşısında artık bu tür çatışmaların da uluslararası hukuk tarafından düzenlenmesi gerekliliği kaçınılmaz oldu.¹⁴ Bu ihtiyacın sonucu olarak da 1977 yılındaki Cenevre Sözleşmelerinin ekleri kabul edildi. Özellikle II. Protokol ile detaylı bir şekilde "uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar" düzenlendi.¹⁵ Bu Protokol ile silahlı çatışmalar hukuku kurallarının daha geniş alanda uygulanması sağlanmak istenmiştir.¹⁶ Özellikle 1990'dan sonra meydana gelen savaşların neredeyse tamamının iç savaşlar şeklinde olması ve hatta bu tür çatışmaların savaş hukukunun içine alınmasının gerekliliğini ortaya koymuştur.¹⁷

Günümüzde artık klasik uluslararası hukuktaki savaş kavramı yerine "uluslararası silahlı çatışmalar" ve "uluslararası olmayan silahlı çatışmalar" ayrımıyla birlikte "silahlı çatışmalar" kavramı kullanımı yerleşmiştir. Hatta 1990'dan sonra BM Güvenlik Konseyi tarafından Eski Yugoslavya ve Ruanda için kurulan Ceza Divanları'nın yargı kararlarında bu ayrım ele alınmış ve uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların da uluslararası insancıl hukukun kurallarına tabi olduğu belirtilerek uluslararası silahlı çatışmalar için geçerli olan birçok hükmün uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda da uygulanması meylî gözlemlenmektedir.¹⁸ Hatta son zamanlarda geniş coğrafi bölgelerde etkin kontrol sağlayabilen içinde terör örgütlerinin de

¹² Herdegen, Matthias, Völkerrecht, München, 2012, s. 402.

¹³ Bothe, Michael, Friedenssicherung und Kriegsrecht, in: Völkerrecht, Edit. Witstum, Wolfgang Graf, Berlin 2007, s. 687.

¹⁴ von Arnould, Andreas, Völkerrecht, Hamburg, 2012, s. 466.

¹⁵ Arnould, s. 466.

¹⁶ Stein/ von Buttler, Völkerrecht, München 2009 ,s. 436.

¹⁷ Herdegen, s. 402.

¹⁸ Tadic-case, IT 94-1-AR72, ILM 35 (1996), s. 32, 55d; Kamush Haradinaj u.a.- case (03.04.2008), Nr.IT-04-84-T

bulunduğu devlet dışı aktörlerin silahlı çatışmalarda aktif olarak yer almasıyla birlikte, artık bu alanda yeni düzenlemeler uluslararası barış için acil bir gereklilik haline gelmiştir.

Özetle modern uluslararası hukukta savaş kavramı kullanımı terk edilmiş ve yerine “silahlı çatışmalar” kavramı yerleşmiştir. Artık eski sözleşme metinlerinde yer alan “savaş” kavramı “silahlı çatışmalar” olarak yorumlanmalıdır. Şu halde Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nde yer alan “savaş zamanı” kavramı bu günümüzde “silahlı çatışmalar zamanı” olarak anlaşılmalıdır. Altı çizilerek ifade edilmesi gerekir ki, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar da bu kapsamdadır.

2.2.2. Savaş Zamanında Boğazlardan Geçiş Rejimi

Savaş zamanına ilişkin Sözleşme’deki düzenlemeler Türkiye’nin güvenliği için en önemli olan kısımdır. Sözleşme’de Türkiye’nin savaşın tarafı olup olmadığına göre bir ayırım yapılmıştır.

2.2.2.1. Türkiye’nin Savaşın Dışında Kalması Hali

2.2.2.1.1. Savaş Gemileri

Türkiye’nin tarafsız olduğu savaş zamanında tarafsız olan devletlerin savaş gemileri, barış zamanında olduğu gibi boğazlardan geçebilirler ve Karadeniz’e açılabilirler (19/1.md). Buna karşılık savaşa katılan devletlerin savaş gemileri ise geçemez. Ancak savaş başlamadan önce, bağlı buldukları limanlardan ayrılmış olan savaş gemilerinin limanlarına dönebilmek için boğazlardan geçmelerine izin verilir (19/2,4.md). Bunun yanında ayrıca Milletler Cemiyeti Sözleşmesi çerçevesinde yapılmış ve tescil edilmiş Türkiye’nin de taraf olduğu karşılıklı yardım andlaşmaları gereğince saldırıya uğrayan devlete yardım amacıyla, ya da Milletler Cemiyeti’nin aldığı zorlama tebdirleri uygulama amacıyla boğazlardan geçiş yapmak isteyen devletlerin savaş gemilerinin de boğazlardan geçiş yapmasına engel olunmayacaktır (19/2.md). Ancak Milletler Cemiyeti’nin ortadan kalkması sebebiyle bu hükmün uygulanma imkanı artık kalmamıştır.¹⁹

2.2.2.1.2. Ticaret Gemileri

Savaş zamanında ticaret gemilerinin geçiş rejimi, barış zamanına göre biraz değişime uğramaktadır. Eğer Türkiye’nin tarafsız olduğu bir savaş zamanı söz konusuysa, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin 4. maddesi uyarınca ticaret gemileri, bayrakları ve yükleri ne olursa olsun, boğazlardan geçiş özgürlüğünden yararlanacaklardır.

¹⁹ Belik, Mahmut, Türk Boğazlarının Hukuki Statüsü, İstanbul 1962, s. 27

2.2.2.2 Türkiye'nin savaşa katılması hâli

2.2.2.2.1 Ticaret Gemileri

Eğer Türkiye savaşa katılmışsa, Sözleşme'nin 5. maddesi gereği Türkiye ile savaşan tarafların haricindeki devletlerin ticaret gemileri düşmana destek sağlamamak şartıyla boğazdan geçebilirler. Ancak boğazdan geçişler Türk Hükümeti'nin gösterdiği güzergâhtan gündüz yapılacaktır. Türkiye'nin bu gemiler üzerinde denetim yapma hakkı vardır.

2.2.2.2.2 Savaş Gemileri

Türkiye savaşa katılmış ise, Sözleşme'nin 20. maddesine göre, tarafsız olsun veya savaşan taraf olsun, Karadeniz'e kıyıdaş olsun veya olmasın, yabancı devletlere ait savaş gemilerinin geçmesi tamamen Türk Hükümeti'nin iradesine bağlıdır. Savaş zamanında Türkiye savaşan ise geçiş serbestisi uygulanmayacaktır. Bu durumda savaş gemilerinin geçişi konusunda Türk Hükümeti tam bir serbestiye sahiptir ve geçişleri tamamen kendi siyasi tercihlerine göre düzenleyebilir.

2.2.2.3. Türkiye'nin pek yakın savaş tehlikesi tehdidi altında bulunması

Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi altında hissetmesi hali, Sözleşme'de özel olarak düzenlenmiştir. Bu durumda Türkiye savaşan devlet olmamasına rağmen savaş gemilerinin geçişine ilişkin tamamıyla dilediği gibi davranabilir (21/1 md.). Bu durumdaki düzenleme Türkiye'nin savaşan taraf olmasıyla aynıdır.

Türkiye'nin pek yakın savaş tehlikesi tehdidi altında bulunması durumunda, savaş daha başlamamış barış düzeni devam etmekte olmakla birlikte, Türkiye kendisini pek yakın bir zaman içinde meydana gelecek bir savaşın tehdidi altında olduğunu düşünmektedir.

Türkiye böyle bir karar aldığı anda Sözleşme'nin barış düzenine ilişkin hükümlerini durdurabilecek, Sözleşme'nin savaş durumuna ilişkin hükümlerini uygulamaya koyacaktır. Yani boğazları dilediği devletin savaş gemilerine kapatabilecektir (21.md).

Türkiye'nin kendisini pek yakın savaş tehlikesi tehdidi altında olduğuna dayanarak geçiş serbestisini durdurma kararı vermesi kendi takdirine bırakılmıştır. Bununla birlikte bu denetimsiz bir karar değildir. Türkiye'nin bu kararına ilişkin Sözleşme içinde bir denetim mekanizması kurulmuştur. Türkiye bu kararı verdiğinde, kararını hem Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri'ne ve hemde Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin taraflarına bildirecektir. Milletler Cemiyeti Konseyi'nin, Türkiye'nin kararının haklı olmadığı yönünde 2/3

çoğunlukla karar vermesi ve Sözleşme'ye taraf devletlerin çoğunluğunun da aynı kanaatte bulunması durumunda Türkiye, barış zamanını düzenleyen Sözleşme hükümlerini uygulamaya geçmek zorunda kalacaktır. (21/4 md).

Ancak geçişlere ilişkin getirilen kısıtlamaların bir istisnasını burada ifade etmek gerekir. Türkiye'nin bu kararı almasından önce, bağlı buldukları limanlardan ayrılmış olan savaş gemilerinin bağlama limanlarına dönmek için boğazlardan geçmelerine izin verilecektir. Bununla birlikte bu gemiler, davranışlarıyla Türkiye'nin bu kararı almasına sebebiyet veren devletlere gemileriye, bu devletlerin gemilerine bu hak tanınmayabilir (21/2.md).

2.2.2.3.1. Türkiye'nin Pek Yakın Savaş Tehdidi Altında Bulunması Halinde Sahip Olduğu Hakkı Kullanması

Türkiye'nin kendisini pek yakın savaş tehlikesi tehdidi altında olduğuna dayanarak geçiş serbestisini durdurma yönünde aldığı kararı ele alan Milletler Cemiyeti Konseyi, bu kararın haklı olmadığı yönünde 2/3 çoğunlukla karar vermesi ve Sözleşme'ye taraf devletlerin çoğunluğunun da aynı kanaatte bulunması durumunda Türkiye yeniden barış zamanını düzenleyen Sözleşme hükümlerini uygulamak zorunda kalacaktır.

Öğretide Milletler Cemiyeti'nin ortadan kalkmasıyla bu hükmün (21.md) artık uygulanamayacağı Prof. Belik tarafından olarak savunulmuştur.²⁰ Prof. Çelik, Belik'in bu sonuca Milletler Cemiyeti'nin feshedilmiş olması gerekçesine dayanarak ulaştığı ihtimaline dayanak bu görüşün tutarlı olmadığını ifade etmiştir.²¹ Çelik'e göre, bu madde Türkiye'nin ulusal güvenliğini sağlamaya yönelik bir hak olarak Sözleşme'de yer almıştır. Türkiye'nin güvenliği Milletler Cemiyeti'nin varlığına bağlı değildir. Burada Milletler Cemiyeti'ne sadece Türkiye'nin savaş tehlikesi tehdidi altında bulunduğu değerlendirilmesinin yerinde olup olmadığını denetlenme yetkisi verilmiştir. Denetleme organının ortadan kalkması Türkiye'nin hakkını ortadan kaldırmaz. Çelik bu denetim yetkisinin bugün BM tarafından da yerine getirilebileceğini Uluslararası Adalet Divanı'nın Güney-Batı Afrika'nın Milletlerarası Statüsü'ne ilişkin danışma görüşüne dayanarak savunmaktadır. Prof. Akipek, BM'nin Milletler Cemiyeti'nin siyasi görevlerini üstlenmediğini ifade etmiş ve bununla birlikte 21.madde kapsamındaki bildirim BM Güvenlik Konseyi'ne yapılarak bu denetim yetkisinin BM Güvenlik Konseyi tarafından kullanılabilmesinin Sözleşme'nin ruhuna uygun olacağını ifade etmiştir.²²

²⁰ Belik, Mahmut, Türk Boğazlarının Hukuki Statüsü, İstanbul, 1962, s. 27.

²¹ Çelik, s. 143.

²² Akipek, Ömer İlhan, Devletler Hukuku, İkinci Kitap, Ankara 1964, s. 52.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 21.maddesinin nasıl işletileceği konusunda ileri sürülen bu görüşler çerçevesinde bir sonuca varmak için aşağıdaki soruların cevaplandırılması gerekmektedir.

Sözleşme'de öngürülen bu denetim yetkisi BM Güvenlik Konseyi tarafından yerine getirilebilir mi? Türkiye böyle bir karar alması halinde bu kararını BM Güvenlik Konseyi'ne bildirmek zorunda mıdır? BM Güvenlik Konseyi bu kararı, Montrö Sözleşmesi'ndeki Milletler Cemiyeti Konseyi'nin yerine denetleyebilir mi? Bu soruların cevabı iki örgütün arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıyla mümkündür.

2.2.2.3.2. Milletler Cemiyeti ile BM Arasındaki İlişkiler

Genel olarak Birleşmiş Milletler ile Milletler Cemiyeti'nin arasında iki örgütün aynı şartlar altında ve benzer hedeflerle kurulmasına dayanılarak ardıllık ilişkisi olduğu söylenmektedir.²³ Ancak ne BM Sözleşmesi'nde ne de Dumberton Oaks Protokolü'nde ardılığa ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Dolayısıyla BM, Milletler Cemiyeti'nin hukuken devamı değildir. Bu iki örgütün arasında otomatik bir ardıllık yoktur.²⁴

Tarihsel olarak Milletler Cemiyeti, BM'nin öncüsüdür. Ancak her iki örgütün arasındaki ilişkinin gerçekte ne olduğunun tespit edilmesi için bunların arasında somut olarak fonksiyon, hak ve sorumluluk aktarımı olup olmadığının ortaya konulması gerekmektedir.

Milletler Cemiyeti 19.04.1946'da resmi olarak feshedildi. Milletler Cemiyeti'nin sona erdirilmesi kararının verildiği Genel Kurul'a bütün üyeler katılmamışlarsa da sonradan hiçbir devletin itiraz etmemesi sebebiyle burada bir konsensüs olduğu kabul edilmiştir.

BM Sözleşmesi 24.10.1945'da yürürlüğe girdi. 1945 yılında BM kurulduğunda Milletler Cemiyeti hukuken varlığını sürdürmekteydi. Her iki örgüt 6 ay birlikte paralel olarak varlıklarını sürdürdüler.²⁵ Bu birlikte varlıklarını sürdürdükleri süre içinde her iki örgüt arasında bazı anlaşmalar yapılmıştır ve ardılığa dair bazı kararlar alınmıştır.

Milletler Cemiyeti'nin 21. oturumunda (8-17.04.1946) Finans Komisyonu'nda Milletler Cemiyeti'nin feshedilmesi kararı önerildi ve ardından 18.04.1946 tarihli Genel Kurul'da fesih kararı alındı. Bu kararda

²³ Nord, Tobias, Rechtsnachfolge bei zwischenstaatlichen Organisationen, Marburg 2009., s. 11; Rosenwick, Die Organisation der Vereinten Nationen, in: JuS 1994, s. 1000.

²⁴ Toluner, s. 177

²⁵ Klein, Die Internationalen und die Supranationalen Organisationen, in: Wolfgang Graff Vitzthum Völkerrecht, Berlin 2010, s. 291.

BM Sözleşmesi'nin girişine atıfta bulunulmuş, BM Sözleşmesi'nin aynı hedeflerinin olduğu ifade edilmiştir. Aynı kararda yine Milletler Cemiyeti'nin mallarının devrinin nasıl olacağı da düzenlenmiştir. Bu plan BM Genel Kurulu tarafından aynı şekilde kabul edilmiş ve karara bağlanmıştır. 19.07.1946 tarihinde her iki örgütün temsilcileri Cenevre'de buluşarak bu malvarlığı aktarımının nasıl olacağına dair sözleşme yaptılar.²⁶ 1946 yılında da BM Genel Kurulu mallarını devralma kararı verdi.²⁷ Bu devretme ve devralma kararlarına dayanarak Birleşmiş Milletler Örgütü, Milletler Cemiyeti'nin kısmi olarak ardılı sayılabilir.²⁸ BM, 12.02.1946 ve 14.12.1946 tarihlerinde aldığı kararlarla da Milletler Cemiyeti'nin teknik ve siyasi olmayan fonksiyonlarını üstlenmiştir. Bununla birlikte BM Genel Kurulu, Milletler Cemiyeti'nin siyasi fonksiyonunu üstlenmeyi açıkça reddetmiştir.²⁹

Ancak BM bazı konularda hukuken Milletler Cemiyetinin yerini almıştır. Bunlardan birisi, Milletler Cemiyeti ile Güney Afrika arasında Namibya hakkında yapılan manda sözleşmesinin BM tarafından üstlenilmesine ilişkin sözleşmedir.³⁰ Uluslararası Adalet Divanı'nın bu alana ilişkin esaslı bir karar verebilmesinde hem BM Sözleşmesi'nin 80.maddesine göre Genel Kurul'un manda sözleşmesinin denetimini üstlenebilmesi ve bu konuya yönelik olumlu irade beyan etmesi hem de manda sözleşmesinin statüyü belirleyen maddeleri etkili olmuştur.³¹

Bunun yanında BM, Milletler Cemiyeti çalışanlarıyla mevcut iş sözleşmelerini devam ettirmemiş ve yine onun sorumluluklarını da üstlenmemiştir.³²

Bütün bu izahlardan sonra Milletler Cemiyeti'nin, BM'nin devamı olmadığına delillerini aşağıdaki gibi sıralanabilir:³³

1. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler aynı zamanda paralel olarak var oldular. Bu sebeple hukuki kişilikleri aynı olamaz.
2. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi halefiyete ilişkin herhangi bir düzeleme içermemektedir. 18.04.1946 tarihli kararda BM Sözleşmesi girişine yapılan atıf, Milletler Cemiyeti'nin hedeflerine ulaşmak için kurucu anlaşmasının yetersizliğini ve artık gereksizleştiğini belgelemeye yaramaktadır. Bu ifade ile Milletler Cemiyeti'nin yerine getirmesi

²⁶ Berber, Friedrich, Lehrbuch des Völkerrechts III, München 1977, s. 232.

²⁷ UNTS Bd.1, 109, 131, 135; Bd. 4, 433, 449; Bd.5, 389, 395.

²⁸ Epping, in: Ipsen, Völkerrecht, s. 411.

²⁹ A/RES/24 (I) 812.02.1946)

³⁰ Kempen/Hillgruber, Völkerrecht, München 2007, s. 148.

³¹ ACJ Rep, 1950, 128 vd (Namibya Bilirkişi Raporu)

³² Klein, s. 293.

³³ Nord, Tobias, Rechtsnachfolge bei zwischenstaatlichen Organisationen, Marburg 2009, s.

gereken hedef ve fonksiyonları Cemiyetin Genel Kurulu kararına göre artık BM örgütü tarafından yerine getirilecek olduğu düzenlenmektedir.

3. Her iki örgüt arasında yapılan anlaşma bir hediye anlaşmasına benzemektedir. Bu sözleşme her iki örgüt mevcut ve iki eşit partner iken imzalanmıştır. En azından bu paralel varoluş sırasında BM, Milletler Cemiyetinin halefi değildir.
4. BM, Milletler Cemiyeti'nin çalışanlarıyla mevcut sözleşmelerini sürdürmemiştir.³⁴ Bazılarıyla yeniden anlaşmalar yapılmıştır. Bu her iki örgütün aynı hukuki şahsiyet olmadığını ortaya koymaktadır. Hak ve sorumluluklar bir uluslararası örgütten diğerine aktarılmamıştır. Yoksa mevcut sözleşmelerin yeniden yapılması aynı hukuki şahsiyette gereksiz olurdu. Mevcut anlaşmaları BM'nin feshetmesi gerekirdi.
5. Uluslararası Adalet Divanı, Statüsünün 36, 37 ve 75-78. maddelerine göre Uluslararası Sürekli Adalet Divanı önünde görülmekte olan davalara bakabilecektir. Bu düzenleme sebebiyle hak ve sorumlulukların aktarıldığından bahsedilemez. Zaten Uluslararası Adalet Divanı yeni bir Statüyle kurulmuştur.
6. BM, Milletler Cemiyeti'nin, Güney Afrika'nın Güney Batı Afrika üzerindeki manda görevini denetleme görevini üstlenmiştir. Buradan en azından BM'nin, Milletler Cemiyeti'ni takip ettiğini anlamak mümkündür.

Şu halde Sözleşme'nin 21. maddesinde düzenlenen Milletler Cemiyeti Konseyi'nin denetim yetkisi bağlamında BM Güvenlik Konseyi'nin ardıllığından söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti, yakın bir savaş tehdidi altında olduğuna ilişkin aldığı bir kararı BM Güvenlik Konseyi'ne bildirmek zorunda değildir. Denetim yetkisini icra eden örgütün ortadan kalkması 21. maddede Türk Hükümeti'ne tanınan hakkı ortadan kaldırmaz.

3. Montrö Sözleşmesi'nin Suriye Krizi Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Uluslararası toplum Mart 2011'de başlayan Suriye iç savaşını belirli bir zamana kadar uluslararası insancıl hukuk kapsamında bir silahlı çatışma olarak nitelendirme konusunda çekingen davrandı. Ancak çatışmaların ulaştığı yoğunluk ve muhalefetin organizasyon yapısının gösterdiği gelişme doğrultusunda bu tavrından daha sonra vazgeçti.

Kasım 2011'de Suriye Hakkında Bağımsız Araştırma Komisyonu (Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic)

³⁴ Klein, Die Internationalen und die Supranationalen Organisationen, s. 293.

tarafından BM İnsan Hakları Komisyonu'na sunulan raporda Suriye'deki durumun "uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma" durumu oluşturma tehlikesi taşıdığı ifade edildi.³⁵ Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı ise Haziran 2012 yılında açık bir şekilde Suriye'deki durumu "uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma" olarak nitelendirdi.³⁶ Bu değerlendirmeye birlikte 2012 yılının ortasından itibaren artık bu çatışma gerek çatışmaların yoğunluğunun ulaştığı seviye, gerekse muhalif silahlı grupların organizasyon yapısının geldiği nokta nazara alınarak uluslararası toplum tarafından tartışmasız olarak "uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma" olarak değerlendirilmektedir.³⁷

Yukarıda savaş zamanına ilişkin yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı üzere artık savaş kavramı yerine daha geniş kapsam alanı olan silahlı çatışmalar kavramı kullanılmaktadır. Bu çatışmalar da uluslararası olabileceği gibi uluslararası olmayan nitelikte de olabilir. Suriye'de çok sayıda tarafı olan bir uluslararası olmayan silahlı çatışmanın varlığı genel olarak kabul edilmektedir. Bunun yerine eşzamanlı olarak vuku bulan çok sayıda uluslararası olmayan silahlı çatışmanın varlığından da söz edilebilir. Ancak uygulanacak hukuk her iki durumda da aynı olduğundan, bu tartışmanın fiili ya da hukuki bir önemi olmadığı söylenebilir.³⁸ Şu halde Türkiye'nin sınırında uluslararası olmayan bir silahlı çatışma vardır ve bu Montrö Sözleşmesi bağlamında savaş zamanı olarak nitelendirilecektir. Yani boğazlarda Türkiye Montrö Sözleşmesi'nin savaş zamanı düzenlemesini uygulama hakkına sahiptir. Yukarıda da izah edildiği gibi Sözleşme'nin savaş zamanı rejimi Türkiye'nin savaşta taraf olup olmadığına göre farklı düzenlemelere sahiptir. Şu halde Türkiye'nin bu savaşın tarafı olup olmadığının da tespit edilmesi gerekir.

Türkiye, Suriye'de DEAŞ karşıtı koalisyonun bir üyesi olarak hava operasyonlarına katkıda bulunmanın yanı sıra terör örgütü PKK'nın Suriye kolu/uzantısı YPG'ye karşı da askeri operasyonlar düzenlemektedir. Dolayısıyla, Türkiye'yi süregelen uluslararası olmayan silahlı çatışmanın tarafı olan devletlerden biri olarak görmek mümkündür.

³⁵ UN Doc. A/HRC/S-17/2/Add.1 v. 23.11.2011, Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic: »The commission is concerned that the armed violence in the Syrian Arab Republic risks rising to the level of an »internal armed conflict« under international law«, Abs. 97.

³⁶ ICRC, Syria: ICRC and Syrian Arab Red Crescent Maintain Aid Effort amid Increased Fighting, 17.7.2012, www.icrc.org/eng/resources/docu/ments/update/2012/syria-update-2012-07-17.htm

³⁷ Schaller, Cristian, .Der Bürgerkrieg in Syrien, der Giftgas-Einsatz und das Völkerrecht , in: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/.../2013A54_slr.pdf (26.05.2016)

³⁸ Bkz. Gill, Terry D., "Classifying the Conflict in Syria", International Law Studies, sayı 92, 2016, s. 373-377.

Ayrıca Türkiye'nin, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde yer alan "pek yakın savaş tehdidi altında bulunması" maddesini işleterek YPG ve DEAŞ'la fiili olarak çatışmaya girmesinden önceki zamanlarda dahi boğazlardan diğer devletlerin gemilerinin geçişine engel olabileceği söylenebilirdi.

Büyük ölçekli mülteci akınlarının Güvenlik Konseyi tarafından bölgesel ve uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit olarak algılandığı daha önce Haiti, Irak, Kosova, Liberya, Ruanda ve Somali örneklerinde görüldü.³⁹ Türkiye bu silahlı çatışmalardan aldığı göçlerle olumsuz etkilenmektedir.⁴⁰ Yani Türkiye üstlenmek zorunda olduğu bu yükün, kendi ulusal barış ve güvenliğini tehdit ettiğini savunabilir. Bunun ötesinde iç güvenliğini tehdit eden PKK terör örgütünün, Suriye'deki uzantısı PYD eliyle belli devletlerin desteğini alarak Suriye'de büyük bir alanı kontrol altında tutması sayesinde ancak devletlerin sahip olabileceği silahları edinmesi ve bunları Türkiye'ye karşı kullanması, Suriye'deki iç savaşın Türkiye için ulaştığı güvenlik tehdidinin boyutunu gözler önüne sermektedir. Bu değerlendirmeler ışığında Suriye'deki mevcut durum dolayısıyla Türkiye'nin kendisini "pek yakın bir savaş tehdidi altında" olduğu şeklinde değerlendirebilmesi için yeterli maddi vakianın var olduğu söylenebilir.

Sonuç

Suriye'de çok sayıda tarafı olan genel bir uluslararası olmayan silahlı çatışmanın varlığının kabul edilmesi gerekir. Dolayısıyla Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde öngörülen savaş zamanı rejimi uygulama alanı bulur. Türkiye'nin Suriye'de YPG ve DEAŞ'la fiili olarak çatışmaya girmesinden önceki zamanda Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde yer alan Türkiye'nin müdahil olmadığı savaş zamanı rejiminin uygulanması gerektiği söylenebilir. Ancak Türkiye'nin "pek yakın savaş tehdidi altında bulunması" maddesini işleterek bu dönemde dahi boğazlardan diğer devletlerin gemilerinin geçişine, Türkiye'nin tarafı olduğu savaş zamanı rejimi uygulayarak engel olabileceğini söylemek daha isabetli bir hukuki analiz olacaktır. Türkiye'nin Suriye'de YPG ve DEAŞ'la fiili olarak çatışmaya girmesinden sonra ise Türkiye'nin tarafı olduğu savaş zamanı rejimi uygulanacağı konusunda bir belirsizlik yoktur.

³⁹ G. Goodwin-Gill, 'Editorial: Refugees and Security', *International Journal of Refugee Law*, cilt 11, sayı 1, 1999, s. 3; G. Loescher, 'Refugees as Grounds for International Action', in E. Newman and J. van Selm (eds), *Refugees and Forced Displacement: International Security, Human Vulnerability, and the State*, United Nations University Press, Tokyo, 2003, s. 31-6.

⁴⁰ Bkz. O. Ağır, M. Sezik 'Suriye'den Türkiye'ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları', *Birey ve Toplum*, Bahar 2015, cilt 5, sayı 9.

KAYNAKÇA

1. Akipek, Ömer İlhan, Devletler Hukuku, İkinci Kitap, Ankara, 1964.
2. von Arnould, Andreas, Völkerrecht, Hamburg, 2012.
3. Belik, Mahmut, Türk Boğazlarının Hukuki Statüsü, İstanbul, 1962.
4. Berber, Friedrich, Lehrbuch des Völkerrechts III, München 1977.
5. Bothe, Michael, Friedenssicherung und Kriegsrecht, in: Völkerrecht, Edit. Witstum, Wolfgang Graf, Berlin 2007.
6. Christopher M. Blanchard/Carla E. Humud/Mary Beth D. Nikitin, Armed Conflict in Syria: Overview and U.S. Response, s. 12, in: <https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33487.pdf> (27.05.2016)
7. Christopher M. Blanchard/Carla E. Humud/Mary Beth D. Nikitin, Armed Conflict in Syria: Overview and U.S. Response, s.11 in: <https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33487.pdf> (27.05.2016)
8. Çelik, Edip, Milletlerarası Hukuk, İkinci kitap, İstanbul, 1987 .
9. Epping, in: Ipsen, Knut, Völkerrecht, München, 2014.
10. Gill, Terry D., "Classifying the Conflict in Syria", International Law Studies, sayı 92, 2016.
11. Goodwin-Gill, "Editorial: Refugees and Security", International Journal of Refugee Law, cilt 11, sayı 1, 1999.
12. Herdegen, Matthias, Völkerrecht, München, 2012
13. ICRC, Syria: ICRC and Syrian Arab Red Crescent Maintain Aid Effort amid Increased Fighting, 17.7.2012, www.icrc.org/eng/resources/documents/update/2012/syria-update-2012-07-17.htm
14. Kempen/Hillgruber, Völkerrecht, München, 2007.
15. Klein, Die Internationalen und die Supranationalen Organisationen, in: Wolfgang Graff Vitzthum Völkerrecht, Berlin 2010.
16. Loescher, "Refugees as Grounds for International Action", in E. Newman and J. van Selm (eds), *Refugees and Forced Displacement: International Security, Human Vulnerability, and the State*, United Nations University Press, Tokyo, 2003.
17. Meray, L. Seha, Devletler Hukukuna Giriş, Ankara, 1968.

18. Nord, Tobias, Rechtsnachfolge bei zwischenstaatlichen Organisationen, Marburg 2009.
19. Schaller, Cristian, Der Bürgerkrieg in Syrien, der Giftgas-Einsatz und das Völkerrecht , in: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/.../2013A54_slr.pdf (26.05.2016)
20. Stein/ von Buttler. Völkerrecht, München, 2009.
21. Toluner, Sevim, Milletlerarası Hukuk Dersleri, İstanbul, 1989 .
22. Tobias, Nord, s. 11; Rosenwick, Die Organisation der Vereinten Nationen, in: JuS 1994, s. 1000.